

نگرشی بر هویت‌های متأثر از فضای سایبرنتیک بر امنیت داخلی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۲/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۶/۲۸

یدالله کریمی پور،^۲ افشین متقی،^۳ عطا الله عبیدی،^۴ محمد جواد عزیزی فر^۵

از صفحه ۱۴۵ تا ۱۷۲

چکیده

زمینه و هدف: هویت به ویژه هویت ملی مفهومی گسترده و پدیده‌ای چند بُعدی اعم از اجتماعی، تاریخی، دینی، فرهنگی، سیاسی و... است که در کل، عامل پیونددهنده ملت به شمار می‌رود. این پدیده شاخصی در شناسایی و شناساندن افراد و پاسخی به نیاز طبیعی افراد است که می‌تواند دچار تغییرات اساسی قرار گیرد. بنیان پژوهش حاضر را اثرگذاری فضای سایبر از قبیل کمّیت و کیفیت بهره‌برداری دانشجویان از اینترنت و فضای سایبر بر هویت ملی و دینی آن‌ها و ارزیابی همبستگی آنها تشکیل می‌دهد.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر از نظر هدف و ماهیت، کاربردی و از حیث روش اجرا، پیمایشی و به صورت توصیفی - تحلیلی است. برای جمع‌آوری داده‌ها، از روش میدانی و از ابزار پرسشنامه مدون محقق استفاده شده است. جامعه آماری شامل ۲۰۰ نفر دانشجویان دانشگاه آزاد علوم و تحقیقات می‌باشند و سنجش و بررسی پایایی پرسشنامه نیز از طریق آزمون آلفای کرونباخ صورت پذیرفته است. همچنین در مدل مفهومی هویت ملی ایرانی، هویت دینی با توجه به پیوندش در جامعه ایرانی و امنیت داخلی ایران لحاظ شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج تحلیل داده‌ها در آزمون فرضیات نشان‌دهنده بهره‌برداری‌های گوناگون از فضای سایبر است که بیشترین تأثیر خود را بر بُعد اجتماعی امنیت دارد. همچنین بیشترین تأثیر فضای سایبر بر ابعاد مناسکی و شناختی هویت دینی است که می‌تواند زنگ خطر و پیشگام تهدید بر ابعاد اصلی هویت، یعنی کل هویت ملی باشد. در واقع نوع، میزان و نحوه استفاده از فضای سایبر بر مؤلفه‌های امنیت داخلی و ابعاد هویت ملی و دینی تأثیرگذار بوده است.

واژه‌های کلیدی: هویت ملی، فضای سایبرنتیک، هویت دینی.

۱- این مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان «تأثیر فضای سایبر بر مولفه‌های سیاسی امنیت ملی با تأکید بر هویت ملی» می‌باشد.

۲- استاد دانشگاه خوارزمی تهران، ایران

۳- دانشیار دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۴- استادیار دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۵- دانش آموخته دکترا دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) azizifar2000@yahoo.com

مقدمه

هویت به عنوان مفهومی گسترده و پدیده‌ای چند بُعدی، امروزه توجه صاحب‌نظران در عرصه‌های علمی مختلف را به خود مشغول ساخته است. به طور کلی هویت عامل پیونددهنده ملت به شمار می‌رود. به طوری که اتحاد و همدلی میان افراد یک ملت ناشی از داشتن هویتی مشترک است (علی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۲). هویت به معنی چه کسی بودن است، یعنی این که یک فرد یا یک گروه انسانی خود را چگونه می‌شناساند و می‌خواهد چگونه بشناساند یا چگونه شناخته شود. از این رو هویت، پاسخی به نیاز طبیعی انسان برای شناساندن خود به یک سلسله عناصر و پدیده‌های فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی است (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۶۶).

در این میان هویت ملی که متغیر اصلی این مطالعه را تشکیل می‌دهد، احساس وفاداری و تعلق به عناصر و نمادهای مشترکی چون ابعاد اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و زبانی است که اساس این بستگی‌ها و تعلقات و هویت‌های مشخص، دولت-ملت‌ها را از هم منفک ساخته و هویت آنان را بر اساس ملت مشخص می‌کند (حافظ‌نیا و دیگران، ۱۳۸۵: ۸). از دیدگاه مطهری، اگر هویت ملی را نوعی احساس ملی بنامیم، تعریف آن عبارت خواهد بود از: «وجود احساس مشترک یا وجدان دسته جمعی در میان عده‌ای از انسان‌ها که یک واحد سیاسی یا ملت را می‌سازند» (صالحی‌امیری، ۱۳۸۸: ۷۰). هویت ملی را در ابعاد متعددی می‌توان مورد بررسی قرار داد (جدول-۱).

جدول شماره ۱- ابعاد هویت ملی و مفهوم آنها (عباسی و کاشانی ۱۳۹۰: ۵۱-۵۳)

ابعاد هویت ملی	توضیحات
بُعد جغرافیایی	نگرش مثبت به محیط جغرافیایی و سرزمین و احساس خاطر داشتن نسبت به آن.
بُعد اجتماعی	احساس تعلق خاطر مشترک و احساس تعهد افراد به اجتماعی ملی و یا «ما»ی ملی.
بُعد تاریخی	آگاهی مشترک افراد یک جامعه از گذشته تاریخی و احساس دل بستگی به آن.
بُعد سیاسی	هویت سیاسی به معنای عشق و علاقه قلبی به نظام سیاسی و مبانی ارزشی و مشروع آن.
بُعد فرهنگی	میراث فرهنگی مشتمل بر مجموعه مناسک عام، شیوه‌های معماری، سنت‌ها، اعیاد، اسطوره‌ها و عرف‌ها.
بُعد زبانی و ادبی	میزان شناخت و آگاهی از میراث مکتوب، ضرب‌المثل‌ها، ترانه‌ها، موسیقی و احساس تعلق خاطر به آنها.
بُعد دینی	میزان شناخت و آگاهی فرد نسبت به دین رایج کشورش و احساس تعلق خاطر داشتن به آنها.

امینیان (۱۳۸۶) هویت ملی ایرانی را دارای عناصری، همچون تاریخ مشترک مکتوب و شفاهی، اسطوره‌های ملی و مذهبی، زبان غنی و کامل، فرهنگ، دین، مراسم و آداب و سنت‌های ملی و تاریخی آگاهی و احساس تعلق قدرتمند و... می‌داند که تداوم و تأثیر آن بیش از هر هویت دیگری در منطقه و جهان مطرح است (امینیان، ۱۳۸۶: ۷۷-۷۶). آنچه بیشتر محققان بر آن اتفاق نظر دارند، این است که سه رکن مهم و عمده هویت ملی در ایران عبارتند از: ۱- جغرافیا و سرزمین با نوسانات میان فلات ایران با مناطق کوهستانی آن؛ ۲- زبان فارسی با همه تغییراتی که در اثر آمیزش با زبان‌های ترکی، مغول و عربی داشته است؛ ۳- دین اسلام که با وجود همه اختلافات فرقه‌ای، اصل و اساس آن ثابت باقی مانده است (زاهد، ۱۳۸۳: ۱۳۳). در پژوهش حاضر ابعاد تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی هویت ملی مورد سنجش قرار گرفته است.

بیان مساله

متغیرهای متعدد و گاه پیچیده‌ای به عنوان بازیگران اصلی در شکل‌گیری و تکامل هویت ملی نقش بازی می‌کنند. همچنان که خانواده، مدرسه و همسالان به عنوان عوامل تأثیرگذار بر هویت جوانان شناخته می‌شود، رسانه‌های جمعی نیز نقش مهمی در شکل‌گیری هویت آنها به ویژه هویت ملی ایفا می‌کند (احمدزاده کرمانی، ۱۳۹۰: ۱۶۵). یکی از این رسانه‌های فراگیر که در حال حاضر به اشکال مختلفی رایج شده است موضوع اینترنت و مشتقات آن است؛ اینترنت و شبکه‌های مجازی به عنوان رسانه‌ای تعاملی و دو طرفه با جذابیت‌های فراوان که کیفیت و نوع خاصی از مناسبات ارتباطی را در فضای مجازی شکل می‌دهد و دایره نفوذ گسترده‌ای را در میان افکار و رفتار مردم داشته و دارد. به اعتقاد کاستلز^۱ از مهم‌ترین تأثیرات انقلاب اطلاعاتی در عصر حاضر می‌توان به تأثیر فناوری‌های اطلاعاتی بر سازماندهی فرهنگ‌ها اشاره کرد (کاستلز، ۱۳۸۰: ۶۸). تاملینسون^۲ می‌نویسد: اینترنت به عنوان یکی از ابزارهای کارآمد جهانی شدن ضمن مکان‌زدایی از روابط اجتماعی، افق‌های فرهنگی ما را به روی آداب و رسوم و روش‌های گوناگون زندگی باز کرده و درک جدیدی از جهان به عنوان یک بافت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی معنادار ایجاد می‌کند (تاملینسون، ۱۳۸۱: ۲۲۹). تأثیر

1 - Castells

2 - Tomlinson

مهم اینترنت بر نوع ارتباطات میان انسان‌هاست. جنکینز^۱ باور دارد تمام هویت‌های انسان از جمله هویت‌های فردی، اجتماعی هستند. زیرا براساس نحوه ارتباط با دیگران و تجربه‌های دوران زندگی که در تعامل با دیگران است شکل می‌گیرند (باتمانی، ۱۳۸۴: ۵۲).

براین اساس یکی از مهم‌ترین عناصر انسان‌ساخت در جوامع انسانی که با گسترش کاربری اینترنت دست‌خوش تغییرات و حتی تحول خواهد شد، عنصر هویت و فراتر از آن هویت ملی خواهد بود. هویت ملی، بالاترین سطح هویت جمعی در هر کشوری محسوب می‌شود (عبدالهی، ۱۳۷۵: ۱۴۲). از این‌رو توانایی فضای سایبر و خلق چهارچوب‌های حداقلی و جهان‌شمول هویتی، امری است که بحث هویت ایرانی را در مواردی چون دگرگونی‌های ساختاری سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی شدن علایق زبانی و مذهبی، فعالیت‌های جریان‌های عمده قوم‌گرا و تسهیل شدن ارتباطات درون مرزی و برون مرزی را تحت تأثیر قرار داده است. بر این اساس چنین فضایی که فرد را از قیدوبندها رها می‌کند و به او در فضایی بدون مرز از جهان واقعی مجال فعالیت و تعیین هویت می‌دهد، می‌تواند ابعاد متنوع هویت به ویژه هویت دینی و ملی را تحت الشعاع خود قرار دهد. این نوشتار می‌کوشد اثرگذاری فضای مجازی بر هویت ملی را در میان جمعی از دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات بدون در نظر داشتن تنوع قومیت‌های آنها و صرفاً از دریچه شاخص‌های هویت ملی و تأثیر آن در امنیت داخلی را، مورد بررسی و واپایش قرار دهد.

مبانی نظری

شالوده اصلی چارچوب نظری تحقیق جاری، نظریه‌های تأثیرات سیاسی- اجتماعی فضای مجازی و رسانه است. این نظریه به دو بخش «نظریه کارکرد فضای سایبر»^۲ و «نظریه تأثیر فضای سایبر»^۳ تقسیم می‌شود. از جمله کارکردهای فضای سایبر انتقال میراث فرهنگی است. «فضای سایبر ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی را از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌دهند».

1 - Jenkins

2 - The function of cyberspace theory

3 - The influence of cyberspace theory

گیبنز^۱ و ریمر^۲ به چهار نقش فضای سایبر در زندگی روزمره اشاره می‌کنند که نخستین آنها ساخته‌شدن هویت است. «فرآورده‌های زیبایی‌شناختی و فرهنگی فضای سایبر برای فرآیند هویت‌سازی اهمیت اساسی دارند. مردم با مصرف تولیدات این فضا، زندگی معمول خود را برای مدتی رها می‌کنند و به موضوع دیگری روی می‌آورند. بنابراین تجربه زیبایی‌شناختی و فرهنگی امکانات ویژه‌ای برای خوداندیشی فراهم می‌کند» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۹: ۴۸). فضای سایبر، دارای اثرات کوتاه مدت هستند که در تبلیغات و مشابه آن نمود پیدا می‌کند و این اثرات موضوع نظریه تزریقی است. اما نظریه استحکام تأکید بر اثرات بلندمدت در تثبیت باورهای مخاطبان دارد (احمدزاده کرمانی، ۱۳۹۰: ۳۳۹). با توجه به تئوری ادگار شاین^۳، بنیادی‌ترین بخش فرهنگ، مفروض‌هاست که مبنای رفتارهای عینی است. لایه میانی فرهنگ، ارزش‌ها و رفتارها و لایه رویی آن شامل مصنوعات و مظاهر فرهنگ است. هر چه از لایه‌های رویی به لایه‌های زیرین حرکت کنیم هم تغییر مقولات و هم ایجاد آنها دشوارتر می‌شود. عمیق‌ترین تأثیر را لایه‌های زیرین در افراد می‌گذارد و طبیعی است که تغییر آنها طولانی‌تر و با چالش بیشتری همراه است، چرا که با اعمال، تفکر و احساس آنان عجین شده است (رضایی، ۱۳۹۰: ۶۲). همین نگاه را در الگوی تغییر گالیاردی^۴ و در نظریه هافستد^۵ مشاهده می‌کنیم.

در حوزه هویت ملی، مبنای نظری به کار گرفته شده در این تحقیق، نظریه هویت ملی هنری تاجفل^۶ است. وی هویت ملی را با عضویت گروهی پیوند می‌زند و عضویت گروهی را متشکل از سه عنصر شناختی، ارزشی و احساسی می‌داند (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۲۲۳). به عنوان تعریف نظری، هویت ملی تعریف شخص از خود است براساس شناخت او از تعلق و ارتباطش نسبت به سرزمینی خاص به همراه ملاحظات ارزشی و احساسی مترتب با آن (تاجفل و ویلکز، ۱۹۶۳؛ نقل از عباسی قادری و خلیلی‌کاشانی، ۱۳۹۰: ۵۶). در تعریف هویت ملی عضویت گروهی مدنظر بوده که در اینجا برای هویت ملی - به تبع تحقیق پیشینی که در این زمینه انجام شده

1 - Gibbons

2 - Rimmer

3 - Edgar h.schein

4 - Gagliardi change pattern

5 - Hofstede's theory

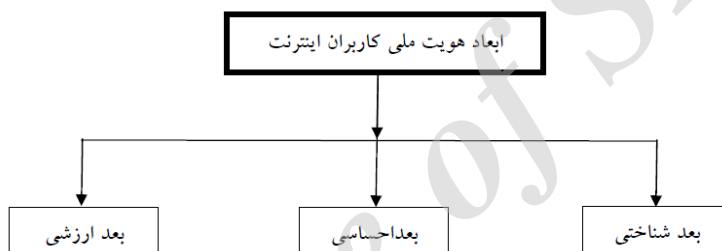
6 - Henry Tajfle

است - ارتباط با سرزمین جایگزین آن شده است. سه بُعد هویت ملی براساس نظریهٔ فوق روشن می‌شود.

- **بُعد شناختی:** میزان شناخت و آگاهی فرد از تعلق و ارتباطش نسبت به سرزمین ایران.

- **بُعد ارزشی:** ارزش‌های فرهنگی یا اجتماعی که فرد از حیث تعلقش به سرزمین ایران، قبول دارد و نسبت به آنها متعهد است.

- **بُعد احساسی:** احساسات خاص فرد نسبت به سرزمین ایران و نسبت به دیگرانی که مثل او رابطه‌ای مشابه با سرزمین ایران دارند.

نمودار شماره ۱- طبقه‌بندی ابعاد هویت ملی (عباسی و کاشانی، ۱۳۹۰)

وی در اثر خود (۱۹۶۳) به بررسی شکاف میان آنچه یک شخص باید باشد یعنی هویت اجتماعی بالقوه و آنچه واقعاً هست یعنی هویت بالفعل، پرداخته است. اگر در فرایند کنش متقابل، بین هویت فرهنگی بالقوه و هویت فرهنگی بالفعل، سازگاری وجود نداشته باشد و شکافی به وجود آید شاهد نوعی بی‌هویتی و فرهنگی خواهیم بود. بدین ترتیب باید بین آنچه افراد بیان می‌کنند و آنچه انجام می‌دهند تفاوت قائل شد. بُعد رفتاری عبارتست از عمل و رفتار عینی و مشخصی که فرد در حراست و در راستای هویت ملی‌اش انجام می‌دهد یا در شرایط مقتضی انجام خواهد داد. در خصوص کلیت موضوع، اینگل هارت^۱ با طرح مفهوم انقلاب خاموش بر این نظر است که ورود سریع ارزش‌ها و ایده‌های جدید از طریق فناوری‌های نوین ارتباطی، می‌تواند گسست‌های جدی در مبانی هویتی جامعه ایجاد کند. وی فضای سایبری نو

1 - Englehart

را موجب گسست جدی در مبانی هویتی جامعه و تضعیف هویت ملی دانسته است (نیازی و شفائی‌مقدم، ۱۳۹۱: ۱۲۴) همچنان‌که کاستلز^۱ معتقد است: ماهواره و اینترنت با دگرگون ساختن بنیادین ماهیت ارتباطات، نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییر و شکل‌دهی فرهنگ‌ها و هویت ملی شهروندان ایفا می‌کنند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۳۸۲) مارک پاستر^۲، فرآیند جهانی‌شدن فضای سایبر را با جریان افول هویت‌های ملی تحلیل کرده است (پاستر، ۱۳۷۷: ۵۲). گیدنز^۳ اینترنت را عامل بی‌ثباتی و بی‌نظمی فرهنگی قلمداد می‌کند (اسلوین، ۱۳۸۰: ۱۴) در مجموع می‌توان این نظرات را به همراه آنچه در ابتدا به عنوان کارکرد هویت‌سازی فضای سایبر بیان شد، زیرساخت نظری کلیت تحقیق دانست و اثرپذیری ابعاد هویت را با تطبیق نظریات ابعاد هویت را با هویت ملی تاجفل و بحث گافمن^۴ توضیح داد که نتیجه این بحث می‌تواند پیامدهای امنیتی فضای سایبر بر روی این مؤلفه جغرافیای سیاسی یعنی هویت را، بیان کرد.

هویت ملی و فضای سایبر: در جهان واقعی قدرت انتخاب افراد، همواره تحت تأثیر عواملی چون جبر مکان، زمان، فرهنگ، حکومت و... محدود بوده است. اما در جهان مجازی مرزهای محدودکننده از میان برداشته می‌شود و شخص در مقیاس جغرافیایی - جهانی با گزینه‌های فراوانی برای انتخاب روبروست. به همین دلیل مهم‌ترین متغیر در هویت ملی در چارچوب فضای سایبر، وحدت بخشی یا تمایزپذیری اجتماعی است. به طوری که کاربران در فضای سایبر مشغول فعالیت می‌باشند، در واقع در قالب نوعی هویت مجازی به کار مشغول می‌شوند. به عبارتی، این هویت مجازی می‌تواند منطبق بر هویت واقعی نباشد و نوعی گمنامی را در این فضا تداعی کند. بی‌نامی، درج یک لقب یا تغییر نام واقعی به معنای عدم شناخته شدن هویت مجازی از جمله ویژگی‌هایی است که توانایی ردیابی آنها به وسیله صفات دانسته و شناخته شده شخص وجود نداشته باشد و شخص را نتوان از طریق آن شناخت. این عملکرد در واقع نوعی شناخته نشدن و بی‌هویتی به وسیله ویژگی و صفت عدم ردیابی صفات است. این تعریف عمومی از بی‌نامی است که تمام انواع مختلف بی‌نامی را در بر می‌گیرد (منتظر قائم، ۱۳۷۸: ۳-۴). این عدم تطابق هویت واقعی و مجازی و به عبارتی بی‌نامی در فضای مجازی باعث

1 - Castells
2 - Poster
3 - Giddens
4 - Goffman

می‌شود تا کاربران بتوانند در هویت‌های ساختگی متنوعی ظاهر شوند. از این رو می‌توان هویت‌های مختلفی را برای یک فرد در شبکه‌های اجتماعی، محیط چت، سایت‌ها و انجمن‌های گفتگو و... قائل شد. همه این هویت‌سازی‌ها می‌تواند توسط یک نفر ایجاد گردد. البته در اینجا برای درک عامل‌ها، کنش‌ها و نیروهای تأثیرگذار فضای مجازی بر فضای واقعی بایستی بین مفاهیمی از قبیل شهر مجازی، شهروند مجازی، دموکراسی سایبر، جوامع مجازی، کاربر مجازی دانشگاه و دانشجوی مجازی تأکید نمود (ساروخانی، ۱۳۹۱). به نظر برت^۱ و فورست^۲ ویژگی‌های هویت ملی از دو جنبه قابل بررسی است که عبارتند از:

الف: مؤلفه‌های شناختی، شامل مقوله‌بندی خود به عنوان عضوی از گروه ملی، باورهایی درباره ویژگی‌های نوع اعضای گروه ملی و برون گروه‌های برجسته و آگاهی درباره علائم، آداب و رسوم و سنت‌های ملی.

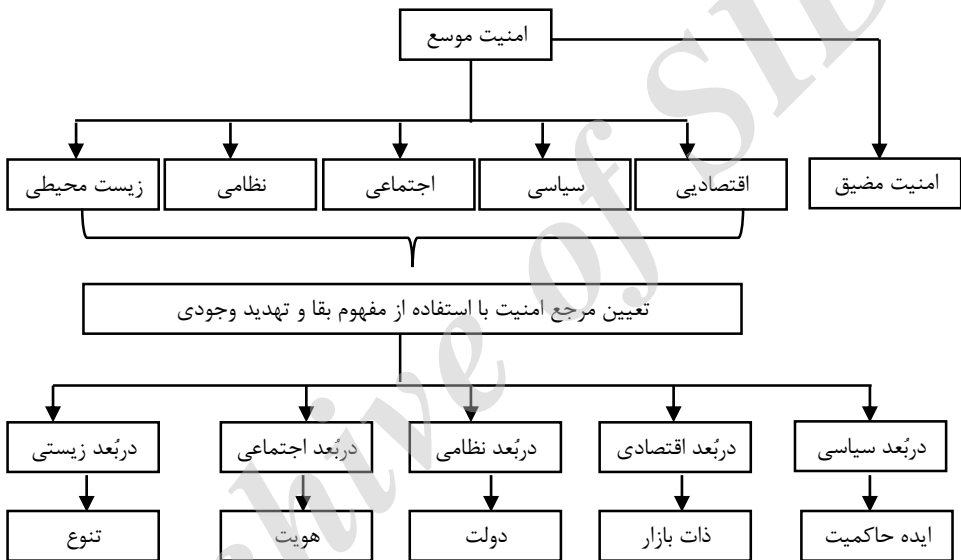
ب: مؤلفه‌های عاطفی، شامل احساسات تعلق ملی، دل‌بستگی به میهن، احساسات متمایز به اعضای گروه ملی در مقابل اعضای برون گروه‌ها و هیجانات اجتماعی گوناگون، مانند افتخار و غرور ملی (حسینی انجدانی، ۱۳۹۰: ۵۵).

امنیت و امنیت داخلی: امنیت به عنوان مفهومی پیچیده و ابهام برانگیز شناخته می‌شود. به نظر می‌رسد بر سر این که امنیت به معنی‌هایی از تهدیدات در قبال ارزش‌های بنیادین (هم برای فرد و هم برای گروه‌ها) است نوعی اتفاق نظر وجود دارد با این حال درباره این که توجه و تمرکز اصلی باید در سطح «فرد»، «ملی» و یا «بین‌المللی» باشد اختلاف نظرهای بسیاری وجود دارد. (بیلیس و اسمیت، ۱۳۸۳) باری بوزان بنیانگذار مکتب مطالعات امنیتی کپنهاک با انتقاد از آنچه آنرا برداشت ساده‌انگارانه از مفهوم امنیتی می‌نامد، اظهار می‌دارد که بر خلاف اعتقاد رئالیست‌ها به کسب امنیت از طریق کسب قدرت و یا اعتقاد آرمانگرایان به تأمین امنیت از طریق صلح، اکنون نیاز به ارائه یک دیدگاه میانه که هر دو مفهوم قدرت و صلح را در خود جای دهد به عنوان بهترین تعریف برای مفهوم امنیت ضروری می‌باشد. وی ابعاد امنیت را در پنج بُعد نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست محیطی گسترش و تأثیر

1 - Bert

2 - Forest

مستقیم هر بُعد را جایگاه خود متذکر می‌شود. امنیت موسع، باعث کاهش اختلافات و مهیا شدن فضای صلح می‌گردد (نمودار ۱). امنیت در عصر دیجیتال یک ساخت تغییری دارد. به عبارتی تغییر برداشت از امنیت و رویه‌های امنیتی مهم هستند. مطالعه امنیت در عصر دیجیتال به معنای تمرکز بر روندهایی است که کنش‌گران اصلی به طور ذهنی به فهم‌های مشترک می‌رسند و به طور جمعی به تهدیدات مشترک در عصر دیجیتال پاسخ می‌دهند. لذا با توجه به ویژگی‌های فضای سایبری و سیالیت آن تا آنجا که به امنیت داخلی بر می‌گردد، از امنیت بین‌المللی نیز متأثر می‌باشد.

نمودار ۲- چارچوب مفهومی امنیت در دیدگاه باری بوزان (۱۹۹۸)

امنیت داخلی غالباً متوجه مرزهای داخلی کشور است و بیشتر تهدیداتی را بررسی می‌کند که می‌تواند امنیت را در داخل مرزهای کشور به خطر اندازد. به عبارتی، امنیت داخلی شامل حفظ ساختار حکومت، نهادهای حکومتی به ویژه نهادهای برقرارکننده نظم و امنیت داخلی، رهبران نظام و مجموعه مشترک ارزش‌ها، اصول، هنجارهای مشروعیت‌ساز قدرت، اصول و رویه‌های ثبات در حاکمیت، توانایی حفظ اقتدار و نظارت و اجرای قواعد و مقررات انتظام بخش است (بلندیان، ۱۳۸۶: ۲۶). بر این اساس

مهم‌ترین اولویت‌های امنیت داخلی، اطمینان از استمرار بقاء از تهدید و خطرهای بالفعل و عدم احساس ناامنی به موجودیت خود می‌باشد (ره‌پیک و زمانی، ۱۳۹۰).

پیشینه پژوهش

- پورمحمدی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «جنگ نرم، فضای سایبر و امنیت جمهوری اسلامی ایران» به بررسی نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در خصوص گونه‌های مختلف تهدیدات امنیتی و ظرفیت‌های بالقوه سایبرنتیک در راستای تنش‌زایی در بُعد امنیت ملی پرداخته است. نگارنده این مقاله معتقد است ضمن شناخت کافی و برآورد عملیاتی تهدیدها، با اتخاذ رویکرد آفندی و پدافندی، نه تنها می‌توان آنها را خنثی نمود، بلکه بسترهای راهبردی را به منظور بهره‌گیری از قابلیت‌های فضای سایبری در راهبرد عملیات نرم سایبری را فراهم نمود. وی در این پژوهش، از تلاش کنش‌گران از طریق کاربست قدرت نرم، یعنی تصویرسازی مثبت، کسب اعتبار در افکار عمومی، داخلی، خارجی و قدرت تأثیرگذاری غیرمستقیم توأم با رضایت بر دیگران را از جمله ابزار مطلوب سایبرنتیک می‌داند.

- جعفرزاده و دیگران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تحت عنوان «فرا تحلیل رابطه هویت ملی و هویت قومی در ایران» ضمن تعریف رابطه فی مابین این دو هویت، تقابل این دو را مخصوصاً ذیل فرایند جهانی‌شدن بررسی می‌کند. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که تسریع و تسهیل ارتباطات زمینه‌ساز ایجاد و تقویت ارتباطات قومی است و علی‌رغم فرایند جهانی‌شدن؛ تضعیف و کمرنگ‌شدن نقش هویت‌ساز دولت را در پی دارد همراه دارد.

- قدسی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تاثیر فضای مجازی بر امنیت ملی ج.ا. ایران و ارائه راهبرد (با تأکید بر ایفای نقش سرمایه اجتماعی)» فضای مجازی را مانند شمشیری دو لبه می‌داند، که از یک سو ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و امنیتی ملت‌ها را با تهدید متوجه ساخته و از سویی دیگر، فرصت‌های ارزشمندی را برای معرفی قابلیت‌های جوامع فراهم ساخته است. وی معتقد است آسیب بر اساس توانایی‌ها و ذات فضای سایبری آسیب‌پذیری امنیت ملی کشور در برابر کارکرد سیاسی فضای مجازی در اولویت نخست تهدید قرار گرفته است و از سویی دیگر

باتوجه به قابلیت‌های سایبرنتیک، ضمن ارایه راهکارهای مختلف تبدیل انواع تهدیدات را به فرصت‌ها قابل تصور می‌داند.

- زین‌العابدین (۱۳۹۴) در کتابی با عنوان «فضای مجازی و تحولات جغرافیای سیاسی» در وهله اول نسبت به ماهیت و قلمرو فضای سایبری و همچنین صلاحیت دولت‌ها در این عرصه پرداخته و سپس نسبت به بازتعریف مفاهیم جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک در این فضا اقدام کرده است.

- التیامی‌نیا و دیگران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در تحولات سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا» به بررسی و تأثیر فناوری‌های اطلاعاتی ارتباطی و سایت‌های شبکه‌های اجتماعی بر روی بسیج توده‌ها و حرکت‌های جمعی در طی سال‌های گذشته در خاورمیانه پرداخته‌اند. پرسش اصلی این پژوهش است که رسانه‌های ارتباطی به طور عام و اینترنت و وبلاگ‌ها به طور خاص، چه تأثیری در شکل‌گیری و تداوم تحولات سیاسی و بیداری اسلامی در کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا داشته‌اند. یافته‌های این پژوهش بر نقش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی نقش در تحولات سیاسی و اجتماعی خاورمیانه و شمال آفریقا تأکید دارد. در این تحولات، بخش اعظم محتوای تولید شده توسط نیروهای معترض و انقلابی، با استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی صورت گرفت. فناوری‌های جدید ارتباطی، با مرزهای رسمی مقابله نمودند و یک صدای آلترناتیو به جای رسانه‌های سنتی رسمی دول عربی، که تنها سیاست‌ها و دیدگاه‌های رسمی دول عربی را منعکس می‌کنند، فراهم آوردند.

- خانیکی و بابایی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی» ضمن پرداختن به مفهوم فضای سایبر و ابزارهای تعامل و اشتراک در این فضا، به بررسی و تأثیرات شبکه‌های اجتماعی می‌پردازند. گونه‌شناسی، کارکردها و آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی موارد مورد بحث این پژوهش است.

- گرگی (۱۳۸۹)، در کتاب «جرایم سایبری: راهنمایی برای کشورهای درحال توسعه» به تعریف مفاهیم سایبری، جرایم سایبری و توضیح چالش‌های بین‌المللی مبارزه

علیه سایبری و همچنین راهبردهای ضدجرائم سایبری پرداخته است. این کتاب توسط پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات ناجا نشر پیدا کرده است.

- معمار و دیگران (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت با تأکید بر بحران هویتی در ایران» شبکه‌های مجازی را از مهم‌ترین ابزارها برای نمود یافتن اثرات جهانی شدن می‌دانند، که افراد در مواجهه با این فضا و تکثر منابع در ساخت هویت دچار تعلیق می‌شوند. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که نسل سوم کاربران فضای مجازی که بیشترین تعداد کاربر هستند نوعی بحران هویت متعلق به دوران گذار را ایجاد کرده و همچنین معتقدند، شبکه‌های اجتماعی مجازی باعث تغییرات اساسی در نهادهای هویت‌ساز شده‌اند و عوامل معناساز هویتی را دستخوش تغییر کرده‌اند.

- جعفرزاده و حیدری (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «فراتحلیل رابطه هویت ملی و هویت قومی در ایران» با تأکید به گسترش روزافزون ارتباطات اقوام با یکدیگر به واسطه و مدد تکنولوژی و نقش جهانی شدن در نفوذپذیری مرزها معتقد است که نقش دولت را در امر هویت‌سازی به چالش کشیده است. وی معتقد است هویت قومی و هویت ملی رو در روی هم قرار خواهد گرفت و پیشنهاداتی در راستای تقویت و همبستگی انسجام ملی ارائه می‌دهد.

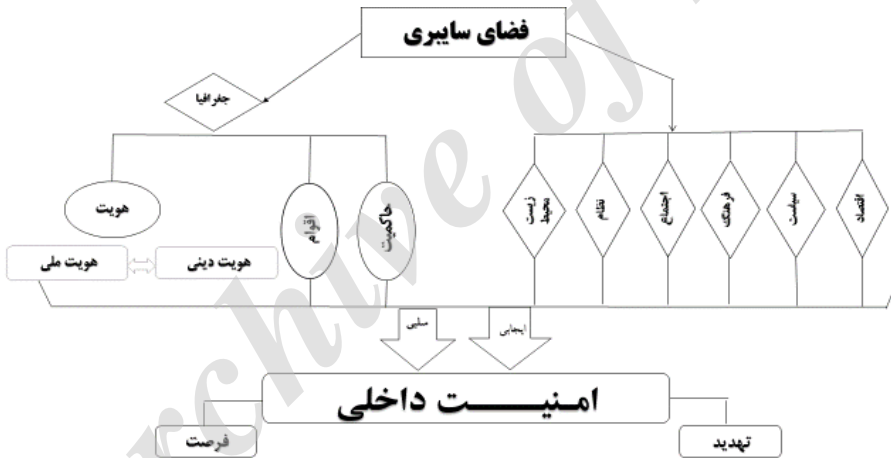
- عقیلی و جعفری (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان «نقش اینترنت در توسعه سیاسی» دستیابی به توسعه سیاسی را منوط به استفاده از وسایل ارتباط جمعی است چرا که وسایل ارتباط جمعی از زمان پیدایش، تأثیرات شگرفی در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی، و فرهنگی جوامع به جا گذاشته‌اند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که فضای سایبر با توجه به ویژگی‌هایش، فضای مناسبی را برای احیای ابعاد از دست رفته مشارکت سیاسی و دموکراسی است.

- یزدان‌پناه (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «ژئوپولیتیک و اهمیت ابعاد پنجم با مطالعه نقش قدرت اطلاعات و استراتژی رزم مدرن در قرن بیست و یکم» به واژه اینفوسفر (نیروی اطلاعاتی) به دلیل ماهیت ظریف و حساس خود، اشاره ویژه‌ای دارد. از بین مفاهیم رایج امنیتی، فرایندهای اطلاعاتی در اهداف انتزاعی جهان معاصر از

جایگاه برتری برخوردارند؛ یعنی نقش تعیین‌کنندگی این پژوهش به صنعت اطلاعات و ارتباط مستقیم و غیرمستقیم آن با امنیت و با قابلیت‌های زمانی است. وی در نهایت هفت شاخه متصل در موضوع قدرت رزم‌آوری و توان اطلاعاتی را با عناوین زیر نام می‌برد: جنگ فرماندهی و کنترل؛ جنگ برپایه اطلاعات؛ جنگ الکترونیک؛ جنگ روانی؛ جنگ هکرها؛ جنگ اطلاعاتی اقتصادی؛ جنگ سایبر.

مدل مفهومی پژوهش

پژوهش حاضر بر این مبنا قرار دارد که فضای سایبری بر جمیع مفاهیم امنیت بطور عام و بر جغرافیا، فضای سرزمینی و مؤلفه‌های اصلی تشکیل‌دهنده آن بطور خاص مؤثر می‌باشد. تأکید اصلی این پژوهش بر هویت و نحوه تعامل، اثرگذاری و نسبت فی مابین هویت دینی و ملی بر یکدیگر و نقش آن در امنیت داخلی می‌باشد.

مدل شماره ۱ - مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش این مطالعه تلفیقی از دو روش میدانی و کتابخانه‌ای است که با هدف ارزیابی همبستگی میان چندین متغیر هویت ملی انجام شده است. جامعه آماری مورد بررسی شامل گروه دانشجویان رشته‌های علوم انسانی، فنی-مهندسی دانشگاه آزاد

واحد علوم و تحقیقات تهران است که جمعاً حدود ۲۰۰ نفر را شامل می‌شوند. حجم گروه نمونه از جدول کرجسی و مورگان بدست آمده و نمونه‌برداری آن از نوع تصادفی است. گردآوری داده‌ها نیز در دو بخش انجام شده است: در بخش نظری، به صورت کیفی و در بخش پیمایشی، به طور کمی و از نوع دست اول محسوب می‌شود. ابزار گردآوری داده‌ها در بخش پیمایشی از طریق پرسشنامه است، که به صورت پرسش‌های بسته و مقیاس‌سازی با طیف لیکرت انجام گرفته است. مشخصه‌ها و چینش پرسش‌ها استاندارد شده و پس از ۶ مرتبه ویرایش، نهایی شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در دو قسمت تحلیل توصیفی و تحلیل داده‌ها طبقه‌بندی می‌شود:

یافته‌های توصیفی

توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب جنسیت

از میان مجموع پرسش‌شوندگان ۷۰ نفر را دانشجویان دختر و ۱۳۰ نفر را دانشجویان پسر به خود اختصاص دادند. به عبارت دیگر ۳۵ درصد از پاسخ‌دهندگان را زنان و ۶۵ درصد را مردان تشکیل دادند:

توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب محل سکونت

از نظر محل سکونت ۱۵۰ نفر ساکن شهر و ۳۵ نفر ساکن روستا بودند، ۸ دانشجو نیز به محل سکونت خود اشاره نکرده بود (جدول-۲):

جدول شماره ۲- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب محل سکونت

محل سکونت	مقدار فراوانی	میانگین	انحراف معیار
شهر	۱۵۰	۹/۰۴	۳/۶۲
روستا	۴۲	۵/۸۸	۳/۳۳

توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب سال ورود به دانشگاه

از آنجا که دانشجویان سال سوم و چهارمی نسبت به دانشجویان ورودی جدید، معمولاً زمان بیشتری را به استفاده از فضای سایت‌های رایانه‌ای خوابگاه و دانشگاه

اختصاص می‌دهند و این نکته در پژوهش‌های میدانی پیشین در دانشگاه اثبات گردیده بود، تلاش شد تا نمونه به صورتی تقریباً متوازن دربردارنده هر دو قشر دانشجویان باشد تا در پایان بتوان نتایج حاصل را میانگینی صحیح از دانشجویان دانشگاه در نظر گرفت. براین اساس، ۸۰ نفر از پرسش‌شوندگان از دانشجویان سال اول یا دوم و ۱۲۰ نفر سال سوم و چهارم انتخاب شدند (جدول-۳).

جدول شماره ۳- پاسخگویان بر حسب سال ورود به دانشگاه

سال ورودی	مقدار فراوانی	میانگین	انحراف معیار
دوسال اول	۸۰	۹/۵۳	۳/۶۵
دوسال دوم	۱۰۰	۱۰/۴۶	۳/۳۵

توصیف آماری هویت دینی در میان دانشجویان

با توجه به جدول ۳، میزان احساس تعلق، وفاداری و تعهد به شناسه‌های هویت دینی در میان دانشجویان، قابل توجه است. میانگین هویت دینی ۵۲/۶۷ است که بر مبنای یک مقیاس صفر تا ۱۰۰، بیش از حد متوسط ارزیابی می‌شود. میانگین مذکور بیانگر این واقعیت است که اکثر دانشجویان به هویت دینی، گرایش دارند. در میان دانشجویان بررسی شده، احساس سربلندی و تعلق خاطر زیادی نسبت به مؤلفه‌ها و شناسه‌های فرهنگ دینی، مانند اعتقاد به خداوند، احساس وجود خدا، اعتقاد به آخرت، احساس آرامش هنگام شنیدن قرآن و اذان و اعتقاد به اصول دین وجود دارد. در مجموع، می‌توان گفت با توجه به اینکه پنج بُعد هویت دینی (تجربی، اعتقادی، مناسکی، پیامدی و شناختی) اجزای هویت دانشجویان را تشکیل داده است و اغلب دانشجویان به ابعاد پنج‌گانه مذکور، گرایش دارند، وقتی دانشجویان مجبور به اولویت‌بندی ابعاد هویت دینی خود می‌شوند ۹۲/۱ درصد پاسخ‌گویان بُعد اعتقادی، ۸۰/۸ درصد بُعد تجربی، ۶۳/۳ درصد بُعد مناسکی، ۴۰ درصد بُعد پیامدی و ۲۵/۵ درصد بُعد شناختی هویت دینی را در اولویت خود قرار داده‌اند و نسبت به آن احساس تعهد می‌کنند (جدول-۴).

جدول شماره ۴- مشخصات دانشجویان بر حسب هویت دینی

متغیر	گزینه‌ها	فراوانی	درصد خالص
هویت دینی	ضعیف	۱۸	۸/۸۸
	متوسط	۷۸	۳۹/۱۲
	قوی	۱۰۴	۵۲
	جمع	۲۰۰	۱۰۰
شاخص مرکزی	نما	قوی	
	میانگین	۵۲/۶۷	

توصیف آماری هویت ملی در میان دانشجویان

مطابق نتایج به دست آمده در جدول ۴، میانگین هویت ملی دانشجویان ۵۸/۳۳ است که بر مبنای یک مقیاس صفر تا ۱۰۰، شامل بیش از حد متوسط ارزیابی می‌شود. میانگین مذکور نشان می‌دهد که اکثر دانشجویان به هویت ملی گرایش دارند. که در مقام مقایسه با میانگین هویت دینی، میزان بیشتری را نشان می‌دهد (جدول-۵).

جدول شماره ۵- توصیف آماری هویت ملی در میان دانشجویان

متغیرها	گزینه‌ها	فراوانی	درصد خالص
هویت ملی	ضعیف	۱۷	۸/۶۳
	متوسط	۶۵	۳۲/۱۲
	قوی	۱۱۸	۵۹/۲۵
	جمع	۲۰۰	۱۰۰
شاخص مرکزی	نما	قوی	
	میانگین	۵۸/۳۳	

توصیف آماری تعامل در فضای سایبر در میان دانشجویان

با توجه به این که هدف پژوهش، سنجش رابطه فضای مجازی با هویت بوده، ابتدا میزان استفاده دانشجویان از اینترنت مورد بررسی قرار گرفت. طبق اطلاعات به دست آمده، میزان بهره‌مندی و دسترسی به ابزارهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی، مانند اینترنت در ۷۸/۲۳ درصد دانشجویان متوسط به بالاست. به لحاظ میزان مصرف در ۷۴/۱۲ درصد دانشجویان مورد بررسی، میزان مصرف کالاهای نوین فرهنگی نظیر اینترنت متوسط به بالا است و فقط در ۲۵/۸۸ درصد پاسخ‌گویان، میزان استفاده در حد کم

است. بر همین مبنا، میزان تعامل در فضای سایبر در ۱۲/۸۷ درصد دانشجویان در حد کم، در ۵۵/۱۲ درصد در حد متوسط و در ۲۴/۴۰ درصد در حد زیاد است؛ بنابراین حدود یک سوم دانشجویان را که از قومیت‌های گوناگون محسوب می‌شوند، می‌توان به عنوان کاربر حرفه‌ای در نظر گرفت (جدول-۶).

جدول شماره ۶- مشخصات دانشجویان بر حسب میزان تعامل در فضای سایبر

متغیرها	گزینه‌ها	فراوانی	درصد خالص
میزان دسترسی	ضعیف	۱۵	۷/۵
	متوسط	۱۰۵	۵۲/۰۵
	قوی	۸۰	۴۰
	جمع	۲۰۰	۱۰۰
شاخص مرکزی	نما	زیاد	

جمع‌بندی توصیف آماری

جمع‌بندی میزان مصرف در ارتباط با میزان تعامل در فضای سایبر در جدول زیر قابل مشاهده است (جدول-۷):

جدول شماره ۷- نتایج جمع‌بندی توصیف آماری

متغیرها	گزینه‌ها	فراوانی	درصد خالص
میزان مصرف	ضعیف	۵۴	۲۷
	متوسط	۱۰۴	۵۲
	قوی	۴۲	۲۱
	جمع	۲۰۰	۱۰۰
شاخص مرکزی	نما	متوسط	
تعامل در فضای سایبر	کم	۳۲	۱۵/۰۸
	متوسط	۱۰۸	۵۴/۰۲
	زیاد	۶۰	۳۰
	جمع	۲۰۰	۱۰۰
	شاخص مرکزی	نما	متوسط

تحلیل دو متغیر هویت با تعامل در فضای سایبر

براساس نتایج حاصل از تحلیل‌های دومتغیری در جدول شماره ۵ می‌توان گفت، میزان هویت دینی دانشجویان با میزان تعامل آن‌ها با فضای مجازی ارتباط معکوس دارد. به عبارت دیگر، هرچه دانشجویان در تعامل بیشتر با فضای مجازی قرار داشته باشند، هویت دینی آنها دچار فرسایش و تغییرات گسترده‌ای خواهد شد. نتایج مربوط به تحلیل همبستگی ابعاد مختلف متغیر تعامل در فضای سایبر، با هویت دینی نشان می‌دهد که بین ابعاد میزان مصرف و دسترسی با هویت دینی و ملی همبستگی منفی وجود دارد؛ یعنی با افزایش میزان مصرف و دسترسی به اینترنت از برجستگی هویت دینی و ملی نزد دانشجویان کاسته می‌شود. داده‌های جدول ۷ نشان می‌دهد شاخص‌ها و ابعاد هویت دینی در ارتباط با فضای سایبر قرار دارد.

تحلیل متغیر هویت دینی در تعامل با فضای سایبر

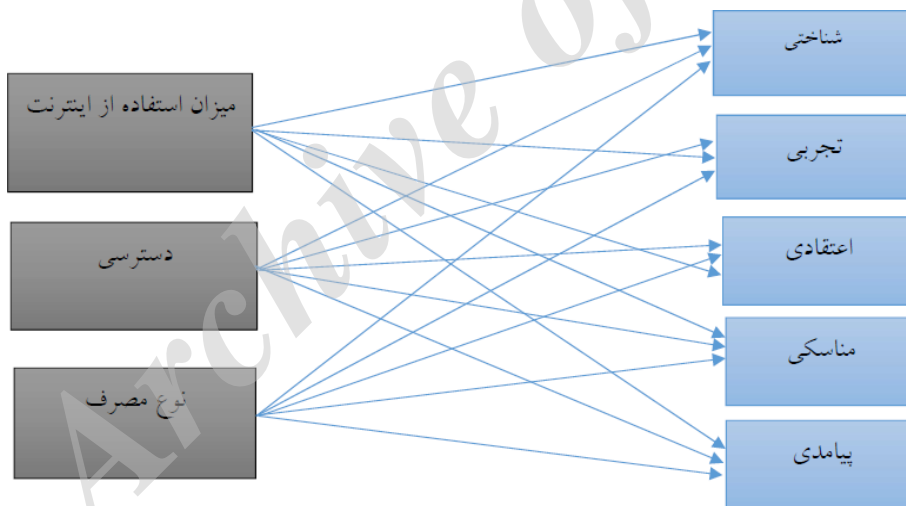
در میان ابعاد هویت دینی، فضای سایبر بیشترین تأثیر را بر هویت تجربی و اعتقادی جامعه آماری مورد مطالعه گذاشته است؛ از این رو می‌توان گفت کمترین تأثیر در بُعد شناختی و پس از آن در بُعد مناسکی بوده است و دانشجویان در این بُعد هویتی خود، قوی‌تر هستند که جای تأمل دارد. ریشه‌های تأثیرات نامطلوب فضای سایبر بر ابعاد هویت دینی را در قرون حاضر یعنی از ابتدای قرن بیستم می‌توان ردیابی نمود که وسایل ابزاری و شنیداری پا به عرصه حیات انسان گذاردند و تبلیغ دین و انتقال مفاهیم دینی نیز شکل دیگری به خود گرفتند. بدین سان امکان به تصویر کشیدن ماهیت وقایع دینی و تاریخی مرتبط با دین فراهم آمد و حوزه و میدان ترویج و تبلیغ دین نیز به نحو چشمگیر افزایش یافت. در حال حاضر شبکه اطلاع‌رسانی جهانی (اینترنت) و مشتقات آن به عنوان یکی از جدیدترین و گسترده‌ترین رسانه‌های ارتباط جمعی پا به عرصه این کره خاکی گذارده است. اگر چه اینترنت هنوز در کشور ما از توسعه و گسترش محدودی برخوردار است، اما به دلیل شتاب خارق‌العاده رشد و پیشرفت آن، به زودی به عنوان جامع‌ترین و بزرگترین رقیب سایر رسانه‌های ارتباط جمعی وارد عرصه فعالیت‌های علمی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در کشورمان خواهد شد. استفاده از

اینترنت در جهان غرب به دلیل همسنگ و همگون بودن پیام اینترنت با فرهنگ و تمدن مغرب زمین اثر تخریبی چندانی نداشته بلکه در جهت تحقق عینی دهکده جهانی و کدخدایی بانیان پروژه جهانی‌سازی (غربی‌سازی) می‌باشد. اما در کشورهای جهان سوم به ویژه کشورهای اسلامی، آثار و عوارض منفی فراوانی را بجا گذاشته است (جلایی‌پور، ۱۳۷۲). این تأثیرات در ایران اسلامی به جهت پارادوکس ماهیت پیام انقلاب اسلامی با جهت‌گیری‌های حاکم بر برخی برنامه‌های اینترنتی از سوی برخی رسانه‌های غربی، بیش از سایر نقاط جهان بوده است. به ویژه آنکه اکثریت مطلق کاربران ایرانی اینترنت را نسل جوان آموزش ندیده و فاقد فرهنگ صحیح بهره‌برداری به خود اختصاص داده و لحظه به لحظه بر تعداد آنان افزوده می‌شود و بالعکس از سنین آنها کاسته می‌شود و این درحالی است که جوانان به دور از نظارت پدران و مادران و ناظران وارد دنیای مجازی شده، صندوق الکترونیک و پیام‌رسان‌های خود را چک نموده و بدون مزاحمت دیگران و اغلب با هویت جعلی و ناشناس به گفتگو، تبادل عکس، نامه و اخبار، اطلاعات و ... می‌پردازند. اما آنچه که مسلم است، اینترنت در حال حاضر در برخی شبکه‌ها به دلیل خاستگاه و زادگاه اصلی خود و به جهت تغذیه آن توسط بنیادهای فرهنگی سیاسی غرب، فرآیند جهانی‌سازی (غربی‌سازی) و القای استقلال ملت‌ها و دولت‌ها و القای فرهنگ واحد جهانی بر بیشتر نقاط جهان را طی می‌کند. و به همین دلیل، امروزه اکثر کاربران اینترنت تحت تأثیر آموزه‌های فرهنگی اجتماعی و حتی سیاسی فرآورده‌های اینترنتی واقع شده و نسبت به هنجارها، قوانین و ضوابط تعیین شده در کشور خود بی‌اعتنا شده‌اند. تنها با نگاهی هر چند گذرا بر محتوای وبلاگ‌هایی که اکثر آنها توسط وبلاگ‌نویسان جوان کشورمان تهیه شده است به این واقعیت تلخ خواهیم رسید که بسیاری از وبلاگ‌نویسان و فعالان عرصه تلگرام، اینستاگرام و ... پیش از شناخت هویت ملی خود، در حال عبور از سنت‌ها، آداب، اخلاق و ادبیات بومی و مذهبی بوده و در فضای مجازی اینترنت، ذهن و زندگی جدیدی برای خود شکل داده و فارغ از محدودیت‌های عرفی و اخلاقی نوعی دنیای بی‌مرز و بدون خطوط قرمز را تجربه می‌کنند. رقم ۶۰ میلیون و ۴۰۰ هزار برای سایت‌های مستهجن آمار قابل توجهی است که نمی‌توان به سادگی از آن گذشت. و نکته جالب‌تر این که اکثر این فیلم‌ها و مطالب مستهجن با هدف تضعیف و تخریب دین و فرهنگ غنی خود

منتشر می‌شود و این موضوع برای نسل جوان و نوجوان کشور ما که کاربران گسترده‌تر اما لجام گسیخته اینترنت هستند، زنگ خطری است که هویت دینی آنان را هر لحظه با پیام‌های افراطی دینی تهدید می‌کند. مطابق با نتایج این مطالعه بیشترین تأثیر این فعالیت‌ها بر ابعاد مناسکی و شناختی هویت دینی است که می‌تواند زنگ خطر و پیشگام تهدید برای ابعاد اصلی یعنی اعتقادی و تجربی باشد و لازم است ریشه‌یابی و مطالعات سازمان‌یافته گسترده‌ای در ارتباط با بهره‌برداری آموزش دیده فضای سایبر صورت گیرد (شکل-۲) و (جدول ۹ و ۸).

جدول شماره ۸ - سنجش رابطه هویت دینی با متغیرهای مستقل

متغیرهای مستقل	هویت دینی		
	مقدار کندال	گاما	مقدار کاسکویر
دسترسی	-۰/۰۹۶	-۰/۱۸۹	۶/۲۳۰
مصرف	-۰/۱۲۸	-۰/۲۵۷	۱۰/۵۳۸
تعامل در فضای سایبر	-۰/۰۹۹	-۰/۲۰۲	۱۱/۳۰۰

مدل شماره ۲- مدل تحلیلی در ارتباط با سنجش رابطه هویت دینی با متغیرهای مستقل (منبع: نگارندگان)

جدول شماره ۹- بررسی رابطه هویت دینی و تعامل با فضای مجازی توسط دانشجویان

ابعاد هویت دینی	مقدار کندال	گاما	مقدار کاسکویر	سطح معناداری
شناختی	۲۹٪-	۷۶٪	۷۲۷/۱۰	۱۶/۰
تجربی	۱۴۱٪-	۳۷۲٪-	۰۲/۱۷	۰۰۱/۰
اعتقادی	۱۳۲٪-	۲۳۰٪-	۹۷/۱۹	۰۰۲/۰
مناسکی	۷۰٪-	۱۴۰٪-	۸۷	۰۲۴/۰
پیامدی	۷۹٪-	۱۶۵٪-	۶۰/۹	۰۱۵/۰

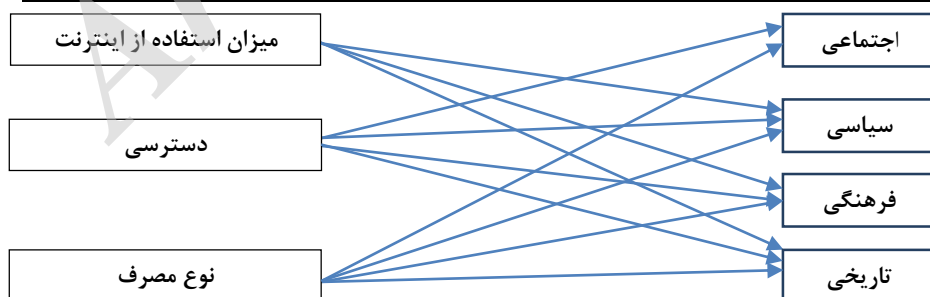
مقایسه آمار فوق با آن دسته از دانشجویانی که اظهار داشته‌اند به میزان محدود و معقول از فضای اینترنت، کانال‌ها، سایت‌ها و صفحات استفاده می‌کنند، نشان می‌دهد دسته دوم در همه ابعاد هویت دینی خود به مراتب وضعیت بهتری دارند. دلیل این مسئله، بیش از هر چیز به داده‌های منتشر شده در فضای مجازی باز می‌گردد.

تحلیل متغیر هویت ملی با تعامل در فضای سایبر

به لحاظ هویت ملی، نتایج داده‌های گردآوری شده نشان می‌دهد که بیشترین تأثیرگذاری فضای مجازی بر هویت ملی دانشجویان به ترتیب در شاخص‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تاریخی بوده است (جدول-۱۰):

جدول شماره ۱۰- بررسی رابطه هویت ملی و تعامل با فضای مجازی توسط دانشجویان

ابعاد هویت ملی	مقدار کندال	گاما	مقدار کاسکویر	سطح معناداری
اجتماعی	-۰/۱۳۰	-۰/۳۴۰	۱۵/۹۰	۰/۰۰۲
تاریخی	-۰/۰۵۶	-۰/۰۹۲	۱۳/۹۰۰	۰/۱۶۱
فرهنگی	-۰/۰۷۰	-۰/۱۴۱	۱۰/۱۶۰	۰/۰۲۵
سیاسی	-۰/۱۲۸	-۰/۳۱۵	۱۵/۰۸۱	۰/۰۰۲

مدل شماره ۳- مدل تحلیلی در ارتباط با سنجش رابطه هویت ملی با متغیرهای مستقل (منبع: نگارندگان)

فضای سایبر به طور عام و اینترنت به طور خاص، در عین گستردگی به شئون مختلف حیات فردی و اجتماعی ما، متضمن نوعی تکثر محتوایی است که غالباً حامل فرهنگ مبدأ و سازنده خود است. ۸۰ درصد محتویات اینترنت به زبان انگلیسی بوده و از باقی ۴ درصد متعلق به زبان ژاپنی و ۱۶ درصد متعلق به زبان‌های دیگر به ویژه چینی، اسپانیولی، آلمانی، فرانسوی و کره‌ای بوده است (ساروخانی و بابایی‌فرد، ۱۳۹۱: ۱۳۷). بدین ترتیب باید فضای اینترنت را از نمودهای جهانی شدن فرهنگی دانست. مقوله‌ای که هویت ملی ما را از درون و بیرون به چالش می‌خواند (رضایی، ۱۳۸۸: ۵۴).

در رویکرد پژوهش جاری سعی شد با قیاس از نظریه‌ها و استقرا از داده‌ها زمینه‌های برای نیل به اهداف انضمامی فراهم آورد. با این وجود، پژوهش‌هایی که اخیراً در زمینه هویت ایرانی انجام گرفته است، هویت غالب ایرانیان را گونه‌ای از هویت انسجامی یا ترکیبی می‌شناسند که حاکی از پیکربندی یگانه‌ای از علایق فرهنگی و هویتی است و از تجارب خاص گروهی در بافت اجتماعی و فرهنگی ایران ناشی می‌شود. لذا در این مطالعه نیز متغیر هویت دینی دخالت داده شد.

به طور کلی در حوزه محصولات فرهنگی صوتی - تصویری در فضای مجازی دارای کاستی‌هایی هستیم. تغییر ذائقه کاربران دانشجو و گرایش حس زیبایی‌شناسانه آنان به محصولات غربی مشهود بوده و با مدت استفاده ایشان از فضای اینترنت ارتباط مستقیم داشته است. از آنجا که سلايق افراد در بلندمدت شکل می‌گیرد، به نظر می‌آید نوعی تجدیدنظر و اصلاح در سیاست‌های کلی حاکم بر این سایت‌ها لازم است. از نقاط ضعف ما در حوزه منابع انسانی این است که هویت مذهبی و فرهنگ مذهبی کاربران دانشجو به عنوان فعال‌ترین افراد جامعه بیشتر در معرض آسیب است و بُعد رفتاری هویت ملی آنان، دارای بیشترین آسیب‌پذیری از ناحیه فضای مجازی است. بنابراین ضروری‌ترین اقدام فعلی، تقویت این ابعاد است. اگر در خود فضای مجازی نتوان به خوبی به این مهم نائل شد، باید آن را با برنامه‌های دیگری که در خارج از این فضا برای کاربران دانشجو در نظر گرفته می‌شود، جبران کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

در رویکرد پژوهش جاری، جغرافیای سیاسی جریان غالب محسوب می‌شود و تلاش شد با قیاس از نظریه‌ها و استقرا از داده‌ها زمینه‌ای برای پالایش در نظریات و نیل به اهداف انضمامی فراهم آید. از ویژگی‌های ممیزه و منحصر به فرد آن، لحاظ کردن متغیرهای مداخله‌گر (به جای رابطه‌ای) است. همچنین پژوهش‌هایی که اخیراً در زمینه هویت ملی ایرانی انجام گرفته است، هویت غالب ایرانیان را گونه‌ای از هویت انسجامی یا ترکیبی می‌شناسد که حاکی از پیکربندی یگانه‌ای از علایق فرهنگی و هویتی است و از تجارب خاص گروهی در بافت اجتماعی و فرهنگی ایران ناشی می‌شود. لذا در این تحقیق نیز متغیر هویت دینی دخالت داده شد و نتایج آن ارائه شد. نتایجی که از این مطالعه و تحلیل پرسشنامه‌ها و همبستگی میان متغیرها می‌توان استنباط نمود، در چندین عرصه می‌توان جمع‌بندی نمود: نخست این‌که برخلاف آنچه غالباً اظهار می‌شود، تأثیر میزان و مدت استفاده از فضای مجازی بر هویت ملی در بُعد شناختی تأثیری مثبت است. افرادی که ساعات بیشتری در شبانه‌روز یا زمان گسترده‌تری از فضای مجازی استفاده کرده‌اند اطلاعاتشان از تاریخ و از میراث فرهنگی کشور بیشتر بوده است. همچنین افزایش میزان استفاده از سایت‌های خبری و علمی - آموزشی مقارن با تقویت این بُعد از هویت ملی است. دوم، هرچه افراد کاربر، سوابق بیشتری در استفاده از اینترنت داشته باشند در بُعد رفتاری ضعیف‌تر عمل می‌کنند و گرایش انحرافی بیشتری به سمت فیلم‌ها و فرهنگ‌های غربی پیدا می‌کنند. برای مثال زندگی در خارج از ایران را به زندگی در کشورشان ترجیح می‌دهند یا کالاهای و اجناس خارجی را بر مشابه ایرانی‌اش ترجیح می‌دهند. سوم این‌که با توجه آزمون فرضیات، هرچه میزان و مدت استفاده از اینترنت افزایش داشته باشد، به ترتیب در هویت مذهبی و فرهنگ مذهبی کاربران، فرسایش بیشتری مشاهده شده است. چهارم این‌که، هرچه کاربران، بهره‌برداری‌های علمی و خبری بیشتری داشته باشند هویت ملی‌شان در سطح بالاتری قرار گرفته و در مقابل کاربرانی که بیشترین بهره را از سایت‌ها، صفحات و کانال‌های تلگرام بر مبنای ارتباطات، چت کردن و در کل سرگرمی و سرگردانی در فضای مجازی قرار داده‌اند، هویت ملی‌شان در سطح سست بنیان‌تر و تغییرپذیرتر قرار گرفته است. بنابراین تأثیر فضای مجازی ابعاد گسترده‌تری در میان

دانشجویان دارد و تأثیرگذاری متنوعی را در قبال هویت ملی آنها فراهم ساخته است. بر این اساس، یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد نوع استفاده‌های افراد دسته دوم که بهره‌برداری لجام گسیخته‌ای از مشتقات فضای سایبر دارند با هویت دینی آنها نوعی همبستگی را نمایان ساخته به طوری که هویت دینی و شاخص‌هایش با میزان استفاده‌های ارتباطی و سرگرمی رابطه معکوس و معنادار داشته است و هویت دینی آنها را با تغییراتی بنیادی روبرو ساخته است. به همین دلیل می‌توان گفت در حال حاضر در عرضه محصولات فرهنگی صوتی - تصویری در فضای مجازی دارای ضعف‌های بنیادی هستیم و ضرورت آموزش بهره‌برداری و فرهنگ‌سازی را در سطوح مختلف بیش از پیش احساس می‌کنیم. چرا که تغییر ذائقه کاربران دانشجو و گرایش حس زیبایی‌شناسانه آنان به محصولات غربی مشهود بوده و با مدت استفاده ایشان از فضای گسترده اینترنت ارتباط مستقیم داشته است. از آنجا که سلايق افراد در بلند مدت شکل می‌گیرد، به نظر می‌آید نوعی تجدیدنظر و اصلاحات ساختاری در سیاست‌های کلی حاکم بر این سایت‌ها، کانال‌ها، صفحات لازم است. از نقاط ضعف ما در حوزه مدیریت منابع انسانی این است که هویت مذهبی و فرهنگ مذهبی کاربران دانشجو بیشتر در معرض آسیب است و بُعد رفتاری هویت ملی آنان دارای بیشترین آسیب‌پذیری از ناحیه فضای مجازی است. بنابراین ضروری‌ترین اقدام فعلی، تقویت این ابعاد است. اگر در خود فضای مجازی نتوان به خوبی به این مهم نائل شد، باید آن را با برنامه‌های دیگری که در خارج از این فضا برای کاربران دانشجو در نظر گرفته می‌شود، جبران کرد. در مجموع می‌توان گفت بین هویت دینی و ملی دانشجویان و فضای سایبر، رابطه معکوس وجود دارد؛ بدین معنا که با افزایش نادرست استفاده از اینترنت و فضای مجازی از میزان هویت ملی و دینی آنها کاسته خواهد شد. همچنین همان‌گونه که توضیح داده شد، بر اساس آمار به دست آمده، فضای سایبر بیشترین تأثیر را بر ابعاد پیامدی و تجربی و کمترین تأثیر را بر بُعد شناختی گذاشته است. در بُعد هویت ملی نیز شاخص‌های سیاسی و اجتماعی بیشترین آسیب را به نسبت شاخص‌های فرهنگی و تاریخی شاهد بوده‌اند. بدین ترتیب، می‌توان گفت فضای سایبر بر مؤلفه‌های جغرافیای سیاسی امنیت داخلی و ابعاد هویت دینی و ملی تأثیرگذار بوده است.

پیشنهادها

(۱) تغییر رویکرد «تهدید محور» به «فرصت محور» در مسئولان نظام در بهره‌گیری از فضای سایبر؛

(۲) ضرورت دارد پروژه‌های تحت عنوان «تدوین بیانیه‌های چشم‌انداز، مأموریت/رسالت، اهداف بلندمدت جمهوری اسلامی ایران» و «تدوین استراتژی‌های حوزه سیاسی و فرهنگی فضای سایبری برای جمهوری اسلامی ایران» برای مواجهه با فضای سایبری در راستای تأمین بیشتر امنیت داخلی تدوین شود. استفاده از الگوی «SWOT» در این زمینه پیشنهاد می‌گردد؛

(۳) کاهش اقدامات تصدی‌گرایانه دولتی و افزایش سطح مشارکت مردمی برای مدیریت شبکه‌های اجتماعی و بهره‌گیری بهینه از ظرفیت‌های جامعه؛

(۴) ساماندهی و مدیریت یکپارچه فضای سایبری کشور و پرهیز از اعمال و سیاست‌های مقطعی و سلیقه‌ای؛

(۵) اعتمادسازی و تقویت عناصر و اجزای سرمایه‌های اجتماعی با افزایش آستانه تحمل و ایجاد فرصت‌های بیشتر به کاربران داخل و خارج کشور برای ایفای نقش بیشتر و تقویت تعلق خاطر و وفاداری‌ها که به صورت مستقیم تقویت بهینه‌تر امنیت داخلی را در پی دارد.

- احمدزاده کرمانی، روح الله (۱۳۹۰). بازاندیشی در فرهنگ و رسانه. ج ۱، تهران: چاپار.
- اسلوین، جیمز (۱۳۸۰). اینترنت و جامعه. ترجمه عباس گیلوری و علی رادباوه، تهران: کتابدار.
- امینیان، بهادر (۱۳۸۶). تأثیر هویت ملی در پیوند نسلی. فصلنامه جوانان و مناسبات نسلی، شماره اول، بهار و تابستان.
- بلندیان، غلامحسین (۱۳۸۶). تأثیر جنبش‌های نوین اجتماعی بر امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهبرد مدیریت آسیب با تأکید بر شهر تهران. پایان نامه دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- برژینسکی، زبینگو (۱۳۶۹). در جستجوی امنیت ملی. ترجمه: ابراهیم خلیلی، تهران: نشر سفیر.
- بوزان، باری (۱۳۷۸). مردم، دولت‌ها، هراس، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بیگدلی، علی (۱۳۸۳). «سیر تحول و تکوین هویت ملی در ایران». در گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران، تهران: مؤسسه مقالات ملی.
- بلیس، جان و اسمیت، استیو (۱۳۸۳). جهانی‌شدن سیاست: روابط بین الملل در عصر نوین. ترجمه ابوالقاسم راه چمنی و دیگران. تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر، تهران: جلد اول.
- پاستر، مارک (۱۳۷۷). عصر دوم رسانه‌ها. ترجمه غلامحسین صالح‌یار، تهران: مؤسسه ایران.
- تاملینسون، جان (۱۳۸۱). جهانی‌شدن و فرهنگ. ترجمه محسن حکیمی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹). «تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه». فصلنامه مطالعات ملی، س ۲، ش ۵، صص ۱۹۳-۲۲۸.
- حسینی انجدانی، مریم (۱۳۹۰). نقش دینداری و فضای سایبر در پیش‌بینی هویت ملی نوجوانان و جوانان شهر تهران. فصلنامه مطالعات قدرت نرم، سال اول، شماره ۴.
- جلائی‌پور، حمیدرضا (۱۳۷۲). هویت ملی و اقوام ایرانی در عصر خیزش قومیت‌ها. مجله سیاست خارجی، شماره ۳-۲.
- صالحی امیری، رضا (۱۳۸۸). انسجام ملی و تنوع فرهنگی. ج ۲، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.
- رضایی، زهرا (۱۳۸۸). «بررسی نقش نظام آموزشی در هویت ملی». در پژوهش‌نامه پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، صص ۵۴-۵۶.

- رضایی، علی اکبر و زهره‌ای، محمدعلی (۱۳۹۰). ابتکار عمل در برنامه‌ریزی و ارزیابی عملکرد فرهنگی. چ ۱، تهران: شرکت بین‌المللی پژوهش و نشر یادآوران.
- زاهد، سعید (۱۳۸۴). هویت ملی ایرانیان. فصلنامه راهبرد یاس، سال اول، شماره چهارم.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰). عصر اطلاعات: قدرت هویت. ترجمه حسن چاوشیان، ج ۲، تهران: طرح نو.
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۱). جهانی‌شدن، فرهنگ، هویت. چ ۴، تهران: نی.
- عباسی قادری، مجتبی و خلیلی کاشانی، مرتضی (۱۳۹۰). تأثیر اینترنت بر هویت ملی. چ ۲، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عبداللہی، محمد (۱۳۷۵). «جامعه‌شناسی بحران هویت». نامه پژوهش، س ۱، ش ۲ و ۳، صص ۱۶۱-۱۲۵.
- منتظرانم، مهدی و شاقاسمی، احسان (۱۳۸۷). «اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان». مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره نهم، شماره ۳ و ۴، پاییز و زمستان.
- میرمحمدی، داوود و ساروخانی، باقر (۱۳۹۱). فضای مجازی و تحولات هویت ملی در ایران: مطالعه موردی شهر تهران. فصلنامه مطالعات ملی، سال سیزدهم، شماره ۴.
- مهدیزاده، سیدمحمد (۱۳۸۹). نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی. تهران: همشهری، سال شانزدهم، شماره ۱، ۱۳۹۴.
- شرفی، ابوالفضل (۱۳۷۷). بی‌هویتی و گرایش به غرب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- Armbrust, Walter.(2012). A History of New Media in the Arab Middle East. Journal For Cultural Research, Volume 16 Number 2-3 (April-July 2012).pp154-174
- Ben-Yehuda,Ffrat(2007) The return of the gift society: Traditional Relations of Exchange and trust in Contemporary Technological society.Master of Arts,Simon Fraser University.
- Buzan, Barry, Ole Waver and Jaap de Wilde, 1998, Security: A new Buzan and Ole Waver, (2000), Regions and Powers: The Structure of International Security
- Buzan, Bary. Ole Waver and Dewild, (1996), "Security A New Framework for Analysis New York, Cambridge University Press, p. 28
- Behnke, Andreas, 2006,"No Way Out: DE securitization, Emancipation And the Eternal Return of Political Trends", Journal of International Relations and Development, Vol. 9, No.1: 62-69

- Crang, Michael. (2000). Public space, urban space and electronic space: Would the real city please stand up. Urban Studies. Vol: 37. Pp 301-17
- Brzezinski, Zbigno (1990), in search of national security, translation: Ebrahim Khalili, Tehran, publication of Ambassador. [In Persian].

Archive of SID